

भवानी भिक्षुको मैयाँसाहेब कथासङ्ग्रहका नारीपात्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह
दोस्रो वर्षको दशौं पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत
शोधपत्र

शोधकर्ता

पवित्रा भट्टराई
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर २०६९

शोध निर्देशकको सिफारिस

“भवानी भिक्षुको मैयाँसाहेब कथासङ्ग्रहका नारीपात्र” शीर्षकको शोधपत्र यस विभागकी स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षकी छात्रा पवित्रा भट्टराईले मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । म उहाँको शोधकार्यबाट सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६९।१।२२

.....
उप-प्रा.डा. दुर्गाबहादुर घर्ती
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

मिति : २०६९।१२।२६

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागकी छात्रा पवित्रा भट्टराईले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दशौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको “भवानी भिक्षुको मैयाँसाहेब कथासङ्ग्रहका नारीपात्र” शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१. प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम (विभागीय प्रमुख)
२. उप-प्रा. डा. दुर्गाबहादुर घर्ती (शोध निर्देशक)
३. उप-प्राध्यापक भुवन न्यौपाने (बाह्य परीक्षक)

कृतज्ञता-ज्ञापन

प्रस्तुत अध्ययन पूरा गर्ने सन्दर्भमा धेरै व्यक्तित्वहरूबाट प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग प्राप्त भएको छ, उहाँहरू सबैमा कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छु । नेपाली केन्द्रीय विभागका विभागीय प्रमुख प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम एवं सम्पूर्ण गुरुवर्ग र यो शोधकार्यको लागि सहयोग पुऱ्याउनु हुने शुभ चिन्तकहरूमा हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु ।

सर्वप्रथम यस शोधकार्यलाई निर्देशन गरी अद्वितीय भूमिका निर्वाह गरिदिनु हुने मेरा श्रद्धेय गुरु उप-प्राध्यापक डा. दुर्गाबहादुर घर्तीलाई हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । उहाँबाट प्राप्त विषयगत तथा भाषागत दुवै प्रकारका सल्लाह सुझावबाट प्रस्तुत शोधपत्रलाई यो अवस्थामा ल्याउन ज्यादै ठूलो मद्दत मिलेको छ ।

यहाँ प्यारा देवको देन जति लेखे पनि कमै हुन्छ । भाइ देवेन्द्र र दिदी इन्दिरा यहाँ स्मरणीय छन् । छोरी विश्रुतिलाई पनि धन्यवादकी पात्र बनाउन चाहन्छु । यस शोधपत्रलाई छिटोछरितो र शुद्धसँग टङ्कण गरी सहयोग गर्नुहुने अनन्य मित्र श्री नेत्रप्रसाद कोइरालालाई हार्दिक धन्यवाद दिन्छु ।

अन्तमा यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका निम्ति त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुरसमक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

शोधार्थी
पवित्रा भट्टराई
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, २०६९।१२।२२

विषय-सूची

परिच्छेद एक : शोध परिचय	१-५
१.१ शोध परिचय	१
१.२ समस्याकथन	१
१.३ शोधको उद्देश्य	१
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ अध्ययनको औचित्य र महत्व	३
१.६ शोधपत्रको सीमाङ्कन	४
१.७ सामग्री संकलन तथा शोधविधि	४
१.८ शोधपत्रको रूपरेखा	४
परिच्छेद दुई : पात्रको सैद्धान्तिक परिचय	६-२०
२.१ विषयप्रवेश	६
२.२ पात्र वा चरित्र शब्दको व्युत्पत्ति र अर्थ	६
२.३ पात्रको परिभाषा	७
२.४ कथाका अन्य तत्त्व र पात्रको सम्बन्ध	८
२.५ पात्रका प्रकार	१०
२.६ पात्रविधानका आधारमा पात्र विश्लेषणको ढाँचा	१९
२.७ निष्कर्ष	२०
परिच्छेद तीन : भवानी भिक्षुको कथायात्रा	२१-३२
३.१ विषयप्रवेश	२१
३.२ भवानी भिक्षुको संक्षिप्त परिचय	२१
३.३ व्यक्तित्व	२३
३.३.१ साहित्यिक व्यक्तित्व	२३
३.४ भवानी भिक्षुको कथायात्रा	२६
३.५ निष्कर्ष	३२
परिच्छेद चार : मैयाँसाहेब कथासङ्ग्रहमा नारीपात्र	३४-१०२
४.१ विषयप्रवेश	३४
४.२ मैयाँसाहेब कथामा पात्रविधान	३४

४.२.१	मैयाँसाहेब कथामा सामान्य पात्रविधान	३४
४.२.२	मैयाँसाहेब कथामा मनोवैज्ञानिक पात्रविधान	३७
४.३	टाइपिस्ट कथामा पात्रविधान	४२
४.३.१	टाइपिस्ट कथामा सामान्य पात्रविधान	४२
४.३.२	टाइपिस्ट कथामा मनोवैज्ञानिक पात्रविधान	४५
४.४	अब म त्यस पसलमा सिगरेट किन्दिनँ कथामा पात्रविधान	५४
४.४.१	अब म त्यस पसलमा सिगरेट किन्दिनँ कथामा सामान्य पात्रविधान	५४
४.४.२	अब म त्यस पसलमा सिगरेट किन्दिनँ कथामा मनोवैज्ञानिक पात्रविधान	५६
४.५	हारजीत कथामा पात्रविधान	६१
४.५.१	हारजीत कथामा सामान्य पात्रविधान	६१
४.५.२	हारजीत कथामा मनोवैज्ञानिक पात्रविधान	६३
४.६	गङ्गा कथामा पात्रविधान	६७
४.६.१	गङ्गा कथामा सामान्य पात्रविधान	६७
४.६.२	गङ्गा कथामा मनोवैज्ञानिक पात्रविधान	६९
४.७	वन्दना कथामा पात्रविधान	७४
४.७.१	वन्दना कथामा सामान्य पात्रविधान	७४
४.७.२	वन्दना कथामा मनोवैज्ञानिक पात्रविधान	७६
४.८	एउटा समस्या कथामा पात्रविधान	८१
४.८.१	एउटा समस्या कथामा सामान्य पात्रविधान	८१
४.८.२	एउटा समस्या कथामा मनोवैज्ञानिक पात्र विधान	८४
४.९	माधुरी नानी कथामा पात्रविधान	९५
४.९.१	माधुरी नानी कथामा सामान्य पात्रविधान	९६
४.९.२	माधुरी नानी कथामा मनोवैज्ञानिक पात्रविधान	९७
४.१०	निष्कर्ष	१०३

परिच्छेद पाँच	: उपसंहार	१०४-१०५
५.१	उपसंहार	१०४
५.२	परिच्छेदगत सारांश र निष्कर्ष	१०४
५.३	समग्र निष्कर्ष	१०४

संक्षेपीकरण

अनु.	-	अनुवाद
ई.	-	ईस्वी सम्वत्
उप-प्रा.	-	उप-प्राध्यापक
चौ.संस्क	-	चौथो संस्करण
दो.संस्क	-	दोस्रो संस्करण
ने.रा.प्र.प्र.	-	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
ने.प्र.प्र.	-	नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पाँ.संस्क.	-	पाँचौं संस्करण
प्रा.	-	प्राध्यापक
प्रा.लि.	-	प्राइभेट लिमिटेड
पृ.	-	पृष्ठ
वि.सं.	-	विक्रम सम्वत्
सम्पा.	-	सम्पादन/सम्पादक
संस्क.	-	संस्करण
त्रि.वि.	-	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
.....	-	केही अंश छाडिएको

सन्दर्भग्रन्थसूची

(क) पुस्तकसूची

अधिकारी, ज्ञानु (२०६७), *भवानी भिक्षुको जीवनी: व्यक्तित्व र कृतित्व*, भवानी भिक्षु: कृतित्व र व्यक्तित्व (सम्पा) भाउपन्थी, काठमाडौं : नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ।

उपाध्याय, केशवप्रसाद (२०४९), *साहित्य प्रकाश*, पाँ.संस्क, ललितपुर: साभा प्रकाशन ।

चाम्लिङ, गुमानसिंह (२०४०), *एरिष्टोटल र उनको काव्यशास्त्र*, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ।

थापा, हिमांशु (२०५०), *साहित्य परिचय*, चौ.संस्क, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

न्यौपाने, टंकप्रसाद (२०३८), *साहित्यको रूपरेखा*, काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

पोखरेल, बालकृष्ण र अन्य (सम्पा) (२०५५), *नेपाली वृहत् शब्दकोश*, काठमाडौं: नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ।

बराल, कृष्णहरि र एटम नेत्र (२०५८), *उपन्यास सिद्धान्त र नेपाली उपन्यास*, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

बराल, ऋषिराज (२०६३), *उपन्यासको सौन्दर्यशास्त्र* दो.संस्क, काठमाडौं : सभा प्रकाशन ।

भट्टराई, गोविन्दराज (अनु.)(२०४९), *भरतको नाट्यशास्त्र*, काठमाडौं: नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ।

भट्टराई, घटराज (२०५१), *प्रतिभै प्रतिभा र नेपाली साहित्य*, दो.संस्क, काठमाडौं: एकता बुक्स एण्ड डिष्ट्रिब्युटर्स प्रा.लि. ।

भिक्षु, भवानी (२०६३), *मैयासाहेव (कथासङ्ग्रह)* पाँ संस्क, काठमाडौं: साभा प्रकाशन ।

सुवेदी, राजेन्द्र (२०५३), *नेपाली उपन्यास परम्परा र प्रवृत्ति*, वाराणसी: भूमिका प्रकाशन ।

शर्मा, मोहनराज (२०५५), *समकालीन समालोचना सिद्धान्त र प्रयोग*, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ।

शर्मा, मोहनराज (२०५९), *शैलीविज्ञान*, दो. संस्क, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ।

(ख) हिन्दी र संस्कृत पुस्तकसूची

आप्टे, वामन शिवराम (सन् १९६९), *संस्कृत हिन्दी कोश*, दो.संस्क., दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास पब्लिसर्स प्रा.लि. ।

चुँघ, सत्यपाल (सन् १९६८), *प्रेमचन्द्रोत्तर उपन्यासकी शिल्पविधि*, इलाहाबाद : लोकभारती प्रकाशन ।

चौधरी, रूपचन्द्र गोविन्द (ई.१९७२), *कामसूत्र और फ्रायडके सन्दर्भ में हिन्दी काव्यका अनुशीलन*, इलाहाबाद : रचना ।

धनञ्जय (२०१९), *दशरूपकम्*, व्याख्या भोलाशङ्कर व्यास, दो.संस्क., वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन ।

वर्मा, धिरेन्द्र तथा अन्य (सम्पा) (ई.१९८५), *हिन्दी साहित्यकोश* भाग-१, ते.संस्क., वाराणसी : ज्ञानमण्डल लिमिटेड ।

(ग) नेपाली शोधग्रन्थसूची

घर्ती, दुर्गाबहादुर (२०६०), *मनोविश्लेशलेषणात्मक उपन्यासमा पात्रविधान*, अप्रकाशित विद्यावारिधि शोधपत्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर ।

भण्डारी, गोपालप्रसाद (२०५१), *भवानी भिक्षुका कथामा मनोविज्ञान*, अप्रकाशित विद्यावारिधि शोधग्रन्थ, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर ।

(घ) अंग्रेजी पुस्तकसूची

अब्राम्स, एम.एच.(२०००), *अ ग्लोसरी अफ लिटरेरी टर्मस*, सातौं संस्क., सिङ्गापुर: हारकोर्ट एशिया प्रा.लि(मुर्रे, जेम्स ए.एच. तथा अन्य (सम्पा.) (१९३३), *अक्सफोर्ड इङ्ग्लिस डिक्सनरी*, भाग २, लण्डन: अक्सफोर्ड युनिभर्सिटी प्रेस ।

(ङ) सन्दर्भ पत्रिकासूची

अधिकारी, अच्युतरमण (२०४९), 'एउटा भिक्षुको कथा', *उन्नयन*, (अङ्क १०), पृ. ४५४-४६१ ।

अवस्थी, महादेव (२०४९), 'कवि भवानी भिक्षु र परिष्कार', *उन्नयन* (अङ्क १०), पृ. २८७-२९६)

राकेश, रामदयाल (२०६७), 'भवानी भिक्षु', *समकालीन साहित्य*, भवानी भिक्षु अङ्क (अङ्क २, पूर्णाङ्क ६०), पृ. ४४-४६ ।

त्रिपाठी, वासुदेव (२०४९), 'भवानी भिक्षुको समष्टि कथायात्रा: एक रेखाङ्कन', *उन्नयन* (अङ्क १०), पृ. ३४६-४५३ ।